

А.Ж. Мұқажанова^{1*}, Е.Т. Даржибаев²

¹Абай атындағы ҚазҰПУ Саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының доценті, саяси ғылымдарының докторы

²Абай атындағы ҚазҰПУ Саясаттану мамандығының 2-курс магистранты

САЯСИ ҮДЕРІСТЕГІ ӘЛЕМДІК ХАРИЗМАТИКАЛЫҚ КӨШБАСШЫЛАР

Аңдатпа

Харизма – адамдардың назарын өзіне аудара алатын, көпшілікті басқара алатын, тіпті, өзінің пікірін, идеологиялық принциптерін міндеттей алатын ерекше қабілет. Харизма-көшбасшылықтың синонимі. Тек туылған көшбасшылар бас айналдыратын биіктерге жете алады. Көптеген харизматикалық адамдардың ортақ ерекшелігі-сөйлеу өнерін жетік меңгеру. Қарапайым тілмен айтқанда, барлық харизматикалық адамдар керемет спикерлер. Көшбасшы, жарнама сияқты, прогрестің және әр процестің қозғаушы күші болып табылады. Ол көпшілік алдында сөйлей білуі керек. Харизматикалық адам өзінің мақсаттарын нақты біледі, оларды керемет энергиямен ашық және батыл түрде білдіреді. Басқалардың көз алдында ол өмірдің барлық саласында, тіпті егер ол жай әуесқой болса да, бірден мағыналы болады. Қоғам оған абырой береді, оған тән емес қасиеттерді лайықтай, оған өзінің оң үміттерін артады. Бұл мақалада саяси үдерістегі көшбасшы тұлғасы зерттеледі. Онда, саясаттағы көшбасшы мен оның харизматикалық сипаты жайлы мәселелер қарастырылды. Өйткені, нағыз көшбасшы адам, харизматикалық белгілерді өз бойында жинақтауы қажет. Сол себепті де, саяси үдерісте белгілі бір жетістіктерге жету үшін, әлемдік көріністегі көшбасшылар харизмаға ие болуы керек. Мақаланың өзектілігі, ол саяси үдерістегі әлемдік харизматикалық көшбасшы тұлғалар жайлы нақты мәлімет беріледі.

Түйін сөздер: саясат, харизма, көшбасшы, тұлға, саясаткер, қоғам, стратегия, шешім, қабілет, даму

A.Zh.Mukazhanova^{1*}, Y.T. Darzhibayev¹

¹Associate Professor of the Department of Political Science and Socio-Philosophical Disciplines Abai KazNPU, Doctor of Political Science.

²2nd year master's student of the specialty «political science» of the Abai Kazakh National Pedagogical University

WORLD CHARISMATIC LEADERS IN THE POLITICAL PROCESS

Abstract

Charisma is a special ability that can attract people's attention, control the crowd, and even impose its own opinion and ideological principles. Charisma is synonymous with leadership. Only born leaders can reach dizzying heights. A common feature of many charismatic people is the ability to master the art of speech perfectly. Simply put, all charismatic people are great speakers. A leader, like advertising, is the driving force behind progress and every process. He must be able to speak publicly. A charismatic person clearly knows his goals, expresses them openly and boldly with incredible energy. In the eyes of others, he immediately makes sense in all areas of life, even if he is just an amateur. Society gives him Dignity, gives him qualities that are not characteristic of him, gives him positive expectations. This article examines the personality of a leader in the political process. They discussed the issues of the leader in politics and his charismatic character. After all, a real leader is a person who needs to accumulate charismatic traits in himself. Therefore, in order to achieve certain achievements in the political process, leaders of the world stage must have charisma. The relevance of the article is that it provides accurate information about the world's charismatic leaders in the political process.

Key words: politics, charisma, leader, personality, politician, society, strategy, decision, ability, development.

А.Ж. Мукажанова¹*, Е.Т. Даржибаев²

¹Доцент кафедры политологии и социально-философских дисциплин КазНПУ им. Абая,
доктор политических наук

²Магистрант 2 курса специальности «Политология» КазНПУ имени Абая

МИРОВЫЕ ХАРИЗМАТИЧНЫЕ ЛИДЕРЫ В ПОЛИТИЧЕСКОМ ПРОЦЕССЕ

Аннотация

Харизма – это особая способность, способная привлечь к себе внимание людей, манипулировать толпой и даже навязывать свое мнение, идеологические принципы. Харизма-синоним лидерства. Только рожденные лидеры могут достичь головокружительных высот. Общая черта многих харизматичных людей-владение искусством речи в совершенстве. Проще говоря, все харизматичные люди-отличные ораторы. Лидер, как и реклама, является движущей силой прогресса и каждого процесса. Он должен уметь выступать публично. Харизматичный человек четко осознает свои цели, открыто и смело выражает их с невероятной энергией. В глазах окружающих он сразу обретает смысл во всех сферах жизни, даже если он просто любитель. Общество придает ему достоинство, недостойно несвойственных ему качеств, вселяет в него свои позитивные надежды. В данной статье исследуется личность лидера в политическом процессе. На нем были рассмотрены вопросы о лидере в политике и его харизматическом характере. Ведь настоящий лидер-это человек, который должен аккумулировать в себе харизматические черты. Поэтому, чтобы добиться определенных успехов в политическом процессе, лидеры мирового масштаба должны обладать харизмой. Актуальность статьи заключается в том, что она дает четкое представление о мировых харизматических лидерах в политическом процессе.

Ключевые слова: политика, харизма, лидер, личность, политик, общество, стратегия, решение, способность, развитие.

Кіріспе. Бүгінгі таңда саяси биліктің қалыптасуы мен қызмет етуіне көшбасшылардың тұлғалық қасиетінің әсері мен рөлін әлемдік саяси үдерістердің өзгеруінен де көре аламыз. Аталған мәселенің өзектілігі қазіргі қазақстандық саяси ғылымда «харизма» түсінігі және саяси үдерістердегі харизматикалық тұлғалар туралы зерттеулердің толыққанды алға қойылмағандығымен ерекшеленеді.

Осы тұрғыдан алғанда, саяси-тарихи тәжірибелерді зерделей отырып харизматикалық көшбасшылық мәселесін тұжырымдамалық түсінуді, саясаттағы харизматикалық көшбасшылық құбылысына тән негізгі тенденциялар мен процестерді анықтауға мүмкіндік беретін зерттеулердің қажеттілігі уақыт күтірмес мәселе деп есептейміз.

Демек, қазіргі әлемдік жаһандық көріністе адамдардың әлеуметтік ортада, саяси өмірдегі алатын орындары әр түрлі. Саяси өмір әрқашан серпінді және өзгермелі болды. Оған адамдар, әлеуметтік топтар, билеуші элиталар өздерінің ұмтылыстары, үміттері, мәдениеті мен білім деңгейімен кіреді. Мұнда әртүрлі қоғамдық-саяси күштердің мүдделері бір-бірімен араласып, күреседі. Сондықтан бұл жерде саяси өмірге қатысушылардың ұстанымы өте маңызды.

Алайда, саяси иерархиядағы бұл ұстаным әрдайым бірдей бола бермейді. Бұл олардың билікке жақындығының әр түрлі деңгейіне, әлеуметтік өзгерістерге әсер ету қабілетіне және стратегиялық шешімдер қабылдау қабілетіне байланысты. Тіпті элитаның ішінде оның кейбір мүшелері басқалардан қоғамға әсер ететіндігімен ерекшеленеді. Осылайша, саяси көшбасшы қоғамға, мемлекетке, ұйымға тұрақты және шешуші әсер ететін адам деп танылады. Көшбасшылық институты ұзақ уақыт бойы теңгерімді даму үшін күрделі ұйымдастырылған жүйелерді құру қажеттілігіне байланысты пайда болды. Олардың өмірлік белсенділігі әрқашан басшылық принципін талап етті.

Нәтежелерді талдау. Жалпы көшбасшылық мәселесін біз кез-келген адамзат қауымдастығының қалыптасуының ажырамас бөлігі ретінде қарастыруымыз қажет. Себебі оның арқасында қоғамның біртұтастығын арттырып, өміршеңдігін нығайтуға көптеген мүмкіндіктер туындайды.

Сонымен қатар, осы көшбасшылық институтының қоғамдағы қызметі арқылы көптеген әлеуметтік институттар өздерінің ортақ мүдделерін іс жүзіне асыра алады.

Көшбасшылық саяси-әлеуметтік құбылыс ретінде адамның табиғатына тән. Адамзат дамуының алғашқы кезеңдерінде оның өмір сүруі топтық мінез-құлықтың белгілі бір заңдылықтарын

калыптастырусыз және өзара әрекеттесуінсіз мүмкін емес еді. Бұл әлеуметтік өмірдің осындай тәсілін таңдауға әкелді, онда басты рөлді басқа рулар арасында мойындалған, сенім мен беделге ие тәжірибелі, күшті және ақылды адамдар ойнады [1].

Көшбасшылардың міндеттері дамудың келісілген мақсаттарын әзірлеу, әлеуметтік өзара әрекеттестікке қатысушылар арасында функциялар мен рөлдерді бөлу, тұтастай алғанда қоғамның тиімділігін арттыру үшін жүйенің жекелеген элементтерінің мінез-құлқын онтайландыру болып табылады. Дегенмен, әрбір көшбасшы басқаларға белгілі бір күшті әсер ете бермейді. Бұл ретте, сұрақ туындайды, кейбір адамдар көшбасшы болып табылады? Бұған жауап ретінде, келесі ойды ұсынамыз: себебі, оның көшбасшылығы әрқашан оның шығу тегінің материалдық және әлеуметтік мәртебесіне байланысты емес. Ия, әрине, мұндай адамдар жеткілікті. Бірақ мұндай санатқа жатпайтын және саяси өмірдің көшбасшылары, қатысушылары болатын адамдар да бар. Көбінесе мұндай адамдар ерекше болып көрінеді, олар назар аударарлық және оларды халықты тыңдата алатын, сонымен қатар олар басқаларға үлкен әсер білетін адамдар. Мұның басты себебі, аталған қасиеттері бар адамдар жай көшбасшы емес, олар харизматикалық көшбасшылар болып саналады.

Қоғамның демократиялық ұйымдасуы жағдайында харизматикалық көшбасшылық саяси көшбасшылықтың кең таралған түрлерінің бірі болып табылады. Саяси харизманың көрінуінің немесе қалыптасу ерекшеліктері кез-келген мемлекеттердің саяси дамуының ерекшелігіне, халықтың менталитетіне және бұқаралық ақпарат құралдарының рөліне тікелей байланысты болады.

Өз кезегінде, харизма сөзінің тұжырымдамасы – арнайы жеке қасиеттерге ие, адамдарды таңдануына және оның қабілеттеріне сөзсіз сенуіне себеп болатын адам. Яғни, харизматикалық көшбасшы – бұл өз ізбасарларының көз алдында беделге ие адам. Өздеріңіз білетіндей, билік-адамның қоғамдық өмірдегі маңызды компоненттерінің бірі. Аудармадағы сөздің өзі «Құдайдың сыйы» дегенді білдіреді және іс жүзінде көптеген зерттеушілер бұл құбылысты табиғаттан тыс немесе, кем дегенде, адамнан тыс қабілеттердің үйлесімі деп санайды. Бастапқыда бұл термин тек билеушілерге немесе әскери жетекшілерге қатысты қолданылды, бірақ өткен ғасырдың ортасынан бастап олар жеке қасиеттерімен емес, жетістігімен, сыртқы келбетімен ерекшеленетін кез-келген адамды атай бастады [2].

Сонымен, харизматикалық көшбасшы – бұл ең алдымен келбетті, көпшіл және өзіне сенімді адам. Харизматикалық көшбасшының коммуникативті стилі келесі сипаттамаларды қамтиды: дауыстың тартымды үні, бай интонация, түзу және ашық көздер, бет әлпеті, ым-ишара мен позалар, әсерді күшейту, қол алысу және т.б. Көшбасшы сенімді мінез-құлықты көрсетеді, өйткені ол өзінің дұрыстығына сенімді және оның сенетініне күмәнданбайды. Бұл сенім оның ізбасарларына да беріледі. Тарихта Александр Македонский, Юлий Цезарь, Шыңғыс, Наполеон, Гитлер, Ленин, Сталин, Франклин Рузвельт, Уинстон Черчилль, Эрнесто Че Гевара, Ким Чен Ир, Махатма Ганди сияқты көптеген көшбасшылар болды [3].

Бұл көшбасшылардың басқаларға, олардың дүниетанымын, қабылдауын, құндылықтары мен мінез-құлқын өзгертуге әсері өте зор. Мұндай ерліктерді жасаған адамдар харизматикалық көшбасшылар деп аталады. Шынында да, бұл билеушілер, олардың ізбасарлары сияқты, оларды басқаруға көмектесетін ерекше, арнайы және табиғаттан тыс қасиеттерге ие. XX ғасырда осындай тұлғалар өте көпі, және бүгінде сәтті қызметтің немесе қоғамдық қозғалыстың кез-келген көшбасшысы бұндай харизматикалық тұлға болып атана алады. Аталған құбылысты зерттеу кейбір қиындықтарға тап болады. Әлбетте, бұл ғылымға белгілі бір тұжырымдаманың «идеалды» анықтамасын қажет ететіндіктен, бірақ жеке тұлғаларды тікелей идеализациялауға және тіпті жүйелеуге мүмкіндік жоқ.

Харизматикалық көшбасшы - бұл ерекше тұлға, сондықтан іс жүзінде осы немесе басқа көшбасшы болды ма деген сұраққа нақты жауап алу мүмкін емес. Сонымен қатар, мұндай адам әрдайым дағдарыс жағдайында немесе оқиғалардың бетбұрыс кезеңінде болады, және оның сыртқы келбеті олардың жүруіне оң немесе теріс әсер еткенін әрдайым сенімді түрде түсіну мүмкін емес. Кейде харизматикалық көшбасшы өз іс-әрекеттерімен ғана емес, сонымен бірге моральдық әсердің күшімен, өзінің өмір сүру фактісімен әлеуметтік алауыздықты жеңе алады. Алайда, харизматикалық көшбасшы алмастырылмайтын аураны оңай қоршап алған кезде, бұл процестің жағымсыз жақтарын байқамау мүмкін емес [4].

Зерттеулер харизматикалық көшбасшылардың белгілі бір қасиеттер жиынтығы бар екенін көрсетті. Олар: өзіне деген сенімділік, сендіру қабілеті, болашаққа көзқарас, ерекше мінез-құлық,

өзгеруге деген ұмтылыс, саяси инстинкт. Көшбасшы болып туылмайды, көшбасшы болады, және олардың көшбасшы болуына биліктің ролі жоғары. Сондықтан барлық саяси субъектілер көшбасшы талантын игере алмайды. Бұл тек ойдың тәуелсіздігімен ерекшеленетін, көпшіліктің мүдделерін білдіретін адам бола алады. Саяси шешімдер қабылдау-оларды нақты жағдайларға бейімдеп, дұрыс басқару шешімдерін таба білу, нағыз көшбасшының білігі.

Саясат өз көшбасшыларыңыз өмір сүре алмайды, яғни қазір бізде ерекше харизмасы бар саяси көшбасшылар жеткілікті. Алайда, қазіргі харизматикалық көшбасшылар кейде адамдарды қолдауға сенбейді-көбінесе басты фактор-жеке тұлғаны ақпараттық өріс арқылы, яғни БАҚ арқылы жылжытуға сенеді. Алайда әлем көшбасшысыз емес.

Қазіргі әлемде осындай көшбасшылар тұлғалар белгілі: Барак Обама – Америка Құрама Штаттарының президенті болған алғашқы африкалық американдық; Маргарет Тэтчер – харизматикалық көшбасшы, көпшілікке «железная леди» атымен белгілі; Фидель Кастро – жалынды революционер, тамаша спикер, сәтті әскери жетекші. Ол өз халқының құрметі мен ғибадатына ие болып қана қоймай, Кубаның толық тәуелсіздігіне қол жеткізді; Нельсон Мандела – Оңтүстік Африка Республикасының Президенті және алғашқы қара нәсілді президент, Адам құқықтары мен апартеидке қарсы танымал күрескер. Ол өз өмірін Оңтүстік Африканың қара тұрғындарының ақ нәсілді адамдардың құқықтармен тең құқығына жету идеясына арнаған транзакциялық көшбасшының керемет үлгісі, ол бейбіт өзгерістерді жақтады; Дональд Трамп – бұл бизнес пен саясаттың құлдырамас тұлғасы. Оның харизмасы тіпті сыртқы келбетінен де көрінеді; Ангела Меркель-керемет саясаткер, Германия канцлері. Қазіргі уақытта әлемдегі ең ықпалды әйел. Меркель Германияның саясатын жақсы жаққа өзгертіп, айқын прогреске қол жеткізді. Оны көбінесе «жаңа желізная леди» деп атайды.

Сондай-ақ, Билл Клинтон мен Хиллари Клинтон – харизматикалық саясаткерлер отбасысы, олар тарихқа күйеуі де, әйелі де мемлекетті басқарған жалғыз отбасы ретінде енуі мүмкін.

Әрине, біздің елімізде де харизматикалық көшбасшылар бар. Біздің Тұңғыш Президентіміз Нұрсұлтан Назарбаевтан басқа Қасым-Жомарт Тоқаевты, Ғани Қасымовты, Иманғали Тасмағамбетов пен басқаларды атай аламыз.

Сонымен харизматикалық көшбасшылық – көпшілік сенген қоғамның беделді, тәжірибелі жетекшілері. Олар әрқашанда қоғам өміріне маңызды тұлға ретінде өз үлестерін қосады. Жеке адамдардың келешекке деген уайым-мазасыздығын жою мақсатында, миссиясының айналасына халықты топтастыра білетін тұлғалар. Олар өз идеяларын өте оңай қабылдата алады. Өйткені оның басты себебі – артына ерген ізбасарларының көшбасшымен идеялары бір арнада тоғысқандығында. Бұған қоса, харизматикалық көшбасшылық – бұл көшбасшының жеке қасиеттеріне сүйене отырып, адамдарды ортақ мақсаттарға жетуге ынталандыруға бағытталған әртүрлі билік көздерінің тиімді үйлесуіне негізделген басқарудың ерекше түрі болып табылады.

Қазіргі заманымыздың талабына сай игі бір харизмаға ие көшбасшылардың ерекшеліктерін зерттеу нәтижесі бойынша қарастырсақ:

- Болашақты болжап, тәуекелге бел буа алатын,
- Өзін ынталандыра білетін,
- Өзіне толық сенген,
- Шешуші роль атқара алатын,
- Сендіру қабілеті ерекше,
- Айналасына кәсіби мамандарды топтастыра білетін,
- Төтенше жағдайда тығырықтан шыға алатын,
- Білім инновацияға қамқор- жаңашылда жанашыр,
- Қоғамның талап тілектерін жауапсыз қалдырмайтын,
- Алған жауапкершілікті соңына дейін жеткізетін талантты көшбасшылар екен.

Сонымен қатар харизматикалық көшбасшылар өмір сүрген қоғамды дамытуға үлес қосқанындай, керітартпа саясатымен құлдырауға апарып соқтыратыны да шындық. Осы ретте американ философы Эрик Хоффер көшбасшылардағы харизманың 2 түрін атап көрсетеді. Олар дараланған жеке көшбасшылар және әлеуметтендірілген көпшілік көшбасшылар. Дараланған көшбасшылар авторитарлы көшбасшыларға айналғандар. Қоғамда өздерін маңызды және ұлы адам екенін санап, сездіреді. Олар айналасын билеп қана қоймай қажет кезінде оларға шабуыл жасап тұрады. Көзқарастарын білдіріп және жағымсыз әрекеттерін көрсетіп бой береді. Мақсаттарына сай соған

сәйкестіктерді орнатады. Қолдаушылары әрқашан көңілсіз, жиі жағымсыз салдарға ұшырап отырған көшбасшыларын қорғаштап ақтауға әлек. Мысал ретінде: Гитлер, Сталин, Саддам Хусейін және т.б. Екінші түрі: әлеуметтендірілген көшбасшыларға келетін болсақ, олар сындарлы және көпшіл мінез-құлығымен байқалады. Өздері қолдаушыларының талап тілектеріне сай мақсат қойып оны орындауға тырысады. Өмір сүретін қоғамы жағынан мойындап қабылданған көшбасшылар [5].

Көшбасшылық – саясаттану ғылымында кеңінен таралған көп қырлы ұғым. Сонымен қатар, кез-келген көшбасшыға, әсіресе саяси көшбасшыға «тез әрі дәл бағыт-бағдар анықтау шеберлігі, өзгенің пікіріне дәлелмен қарсы тұра білу, саяси шешім қабылдаудағы саяси ақылдылық, білгірлігі, шешендік өнерді меңгеруі, әзілді түсіну сезімі, энтузиазмге ояту, өзіне адамдарды көптеп тарта білу таланты және соңынан адам ерте білу қабілеті жатады» [6].

Қорытынды. Сонымен қорыта келе айтатын болсақ, саяси ғылымның даму тарихында харизматикалық көшбасшылардың қалыптасуы, оның өзіндік ерекшеліктері әрқашанда маңызды орынға ие болып қала бермек. Саяси харизматикалық көшбасшы – бұл саяси үдерістерді ғана емес, сонымен бірге қоғамды басқару функцияларын жүзеге асыратын, оқиғалардың барысы мен саяси үдерістердің бағытын өзгерте алатын адам. Сондай-ақ, қайрат мінездің күші, ерік-жігер, сүйкімділік, айқындық, сезімтал түйсік сияқты табиғи қасиеттерге ие болуы керек. Көшбасшылардың кәсіби қасиеттері аналитикалық қабілеттерден, жағдайды тез және дәл бағдарлай білуден, басқалардың пікіріне қарсы тұрудан тұрады.

Қазіргі әлемде саяси көшбасшылық институтын дамытуда үнемі жаңа үрдістер қалыптасуда, өйткені жекелеген көшбасшылар пандемия жағдайындағы жаһандық проблемаларды үнемі есте ұстап отыруы тиіс. Олар өздерінің ішкі саясатын жалпы әлемдік, жаһандық үдерістердің құрамдас бөлігі ретінде қарастыруы қажет. Сонымен қатар, болашақ кадрларды даярлаудың өзіндік жүйесі бар, олардан заман талабына сай көшбасшылар даярлауымыз қажет. Бұл жүйе қоғамның саяси жүйесінің алдында тұрған міндеттердің мақсаттары мен сипатына, сондай-ақ саяси идеологияның құндылықтарына бағытталуы тиіс.

Бұл тақырып бүгінде елімізде өте өзекті болып отыр, өйткені жалпы саяси ахуал мен билік үшін толассыз күрестер алдағы зерттеулерде осы мәселені егжей-тегжейлі зерттеуді анықтайды және қажет етеді деп есептейміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Карнеги, Дейл как статья эффективным лидером /Дейл Карнеги. - Москва: машиностроение, 2013. - С.22-25.
2. Кичаев, Александр. Харизматический лидер. Переговоры-с удовольствием. Связь (4 книги) /Александр Кичаев. - М.: ИГ "все", 2014. - С.171.
3. А. А. Павлов харизматический феномен лидерства. М., 2005. - С.9-10.
4. Николаус. Б. Энкельман. Н. Харизма. Личностные качества как средство достижения успеха. – Москва, 2005. – С.19-22 .
5. XXI yüzyılda liderlik yaklaşımları / editör dr. Alper Güner. - İstanbul : Hiperlink Yayınları, 2019. – S.81
6. Әбсаттаров Р.Б. Саясаттану негіздері. Екі томдық. 1-том. –А., 2011. – Б.274

References:

1. Karnegi, Dejl kak stat' effektivnym liderom /Dejl Karnegi. - Moskva: mashinostroenie, 2013. - S.22-25.
2. Kichaev, Aleksandr. Harizmaticheskij lider. Peregovory-s udovol'stvиеm. Svyaz' (4 knigi) /Aleksandr Kichaev. - M.: IG "vse", 2014. - C.171.
3. A. A. Pavlov harizmaticheskij fenomen liderstva. M., 2005. - S.9-10.
4. Nikolaus. B. Enkel'man. N. Harizma. Lichnostnye kachestva kak sredstvo dostizheniya uspekha. – Moskva, 2005. – S.19-22 .
5. XXI yüzyılda liderlik yaklaşımları / editör dr. Alper Güner. - İstanbul : Hiperlink Yayınları, 2019. – S.81
6. Absattarov R.B. Sayasattanu negizderi. Eki tomdyq. 1-tom. –A., 2011. – B.274